

TA'LIMDA INKLYUZIV YONDASHUV

Abdunazarova Nazira Dilshod qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Pedagogika va ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti

Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) yo'nalishi

3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ta'limda inklyuziv yondashuv tushunchasi, uning asosiy prinsiplari va amaliy tatbiqlari o'rganiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida barcha bolalar, shu jumladan alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar (ATEB) uchun sifatli ta'lim berish juda muhim. Maqolada inklyuziv ta'limning ta'rifi, ilmiy asoslari, xalqaro va milliy tajribalar, shuningdek amaliy tavsiyalar keltirilgan. Xususan, Xorvatiya, Finlyandiya va O'zbekiston tajribalari tahlil qilinib, inklyuziv ta'limning samaradorligi va barcha o'quvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta'siri ko'rsatiladi. Maqola o'qituvchilar, maktab ma'muriyati, ta'lim siyosatchilari va pedagog-mutaxassislariga mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar, pedagogik moslashuv, differensiallashtirilgan ta'lim, bag'rikenglik, ta'lim tizimi, shaxsiy o'qish rejasi, ijtimoiy integratsiya, ta'lim muassasalarini moslash.

ANNOTATION

This article explores the concept of an inclusive approach in education, its main principles, and practical applications. In the modern education system, providing quality education for all children, including those with special educational needs (SEN), is of great importance. The article presents the definition and scientific foundations of inclusive education, international and national experiences, as well as practical recommendations. In particular, the experiences of Croatia, Finland, and Uzbekistan are analyzed to demonstrate the effectiveness of inclusive education and its positive impact on the development of all learners. The article is intended for teachers, school administrators, education policymakers, and pedagogical specialists.

Keywords: inclusive education, children with special educational needs, pedagogical adaptation, differentiated instruction, tolerance, education system, individual learning plan, social integration, adaptation of educational institutions.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается понятие инклюзивного подхода в образовании, его основные принципы и практическое применение. В современной системе образования обеспечение качественного обучения для всех детей, включая детей с особыми образовательными потребностями (ООП), имеет большое значение. В статье представлены определение и научные основы инклюзивного образования, международный и национальный опыт, а также практические рекомендации. В частности, анализируется опыт Хорватии, Финляндии и Узбекистана, показывающий эффективность инклюзивного образования и его положительное влияние на развитие всех учащихся. Статья предназначена для учителей, школьной администрации, разработчиков образовательной политики и педагогических специалистов.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, педагогическая адаптация, дифференцированное обучение, толерантность, система образования, индивидуальный учебный план, социальная интеграция, адаптация образовательных учреждений.

Zamonaviy dunyoda ta'lim barcha bolalar uchun ta'minlanishi va ular o'z qobiliyatlarini to'liq rivojlantirishlari shart bo'lib qolmoqda. Ammo hozir ham ko'plab davlatlarda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar (ATEB) umumiy ta'lim tizimidan tashqarida qolmoqda. Maxsus ehtiyojlarga ega o'quvchilar — bu ko'rish, eshitish, harakatlanish imkoniyatlari cheklangan, emotsional va rivojlanish nuqtai nazaridan muammolarga ega bo'lgan, yoki iqtisodiy jihatdan qiyinchilikka uchragan bolalardir [1].

Inklyuziv ta'lim — bu barcha o'quvchilar uchun sifatli, mazmunli va samarali ta'lim berish tizimini yaratish bo'lib, u ularning biologik xususiyatlariga, ijtimoiy holatiga, etnik mansubligi yoki madaniy farqlariga qaramay, hamkorlik hamda o'zaro hurmat va ehtirom bilan taqdim etiladi [2]. Bu yondashuv ta'lim tizimini o'zgartirib, barcha bolalarni qabul

qiluvchi va ularning talablarini qondiradigan muhitni yaratadi. Ta'limda inklyuziv yondashuv faqat imkoniyat emas, balki zaruriyatdir.

Muammoning Dolzarbligi va Ahamiyati

Dunyo bo'ylab 258 million bola maktab yoshida bo'lib, ularning ko'pchiligi turli sabablarga ko'ra ta'lim olishdan chetda qolmoqda [3]. Ularning ko'pchiligi alohida ta'lim muassasalariga yuboriladi yoki qo'llab-quvvatlashsiz maktablarni tark etadi. Inklyuziv ta'lim bu milliy va xalqaro mas'uliyat bo'lib, u UNESCO, Birlashgan Millatlar Tashkiloti va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan asosiy yondashuv sifatida tushuntirib berilmoqda.

Inklyuziv ta'limning muhimligi — barcha bolalarni bitta ta'lim tizimiga kiritish va ularning alohida ehtiyojlarini qondirish uchun ta'lim muhitini moslashdir. Bu yondashuv:

Bolalar uchun foyda: Inklyuziv maktablarda o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalari rivojlanadi, o'ziga ishonchi ortadi va akademik natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [4].

Jamiyat uchun foyda: Boshqa bolalarni xilma-xillikka o'rgatadi va shafqat, hurmatni oshiradi.

Iqtisodiy foyda: Inklyuziv ta'lim davlatga alohida muassasalarni ma'murlash xarajatidan kam turadi va samarali inson resurslari sonini oshiradi.

Ammo amaliyotda ko'plab muammolar mavjud. O'qituvchilar, maktab ma'muriyati va ota-onalar ko'pincha bu yondashuvga tayyor emas. Shunday ekan, inklyuziv ta'limning asoslari va uni tatbiq etish usullarini bilish zarur.

Mavzuning Ilmiy Asoslari

Inklyuziv ta'lim tushunchasi 1990-yilda "Ta'lim hamma uchun Butunjahon konferensiyasi" (Jomtien, Tailand)da qo'yilgan bo'lib, uning asosiy prinsiplari quyidagilardir:

Barcha bolalarni qabul qilish prinsipi: Maktablar barcha bolalarni, ularning qobiliyati, kelib chiqishi yoki shunga o'xshash sabablarga qaramay, qabul qilishi kerak. Bu prinsipga asosan, har bir bola ta'lim olish huquqiga egadir.

Bag'rikenglik va hurmat: Inklyuziv ta'lim bir-birini qabul qilish va hurmat qilish madaniyatini yaratadi. O'quvchilar turli xil jismoniy va ruhiy qobiliyatli ekanliklarini tushunadi va bu farqlarni qabul qiladi.

Pedagogik moslashuv: Ta'lim mazmuni, usullari va baholash mezonlari barcha o'quvchilarning ehtiyojlariga moslanib o'zgartirilishi kerak. Bu faqat alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar uchun emas, balki barcha o'quvchilar uchun zarur bo'ladi.

Shaxsiy rivojlanish: Inklyuziv yondashuvda har bir bolaning o'z qobiliyati va qiziqishiga asosan ta'lim rejasi tuziladi. Shunday qilib, hamma bolalar o'z imkoniyatlari doirasida rivojlanishda davom eta oladi.

Xalqaro tadqiqotlar inklyuziv ta'limning samaradorligini isbotlagan. Xususan, Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) o'rganishida 30 ta davlatda inklyuziv ta'lim berilgan o'quvchilar boshqa tizimga oid bo'lganlardan akademik va ijtimoiy ko'nikmalari jihatidan ustun ekanini ko'rsatdi [5].

Amaliy Misollar va Tajribalar

Xorvatiya tajribasi: Xorvatiya 2000-yillar atrofida to'liq inklyuziv ta'lim tizimiga o'tdi. Natijada, alohida ta'lim muassasalari soni 65 foizga qisqartirildi. Keyingi tadqiqotlarda bu davlatdagi alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar umumiy maktablarda o'qiyotganlarida akademik natija bo'yicha ancha yaxshi natija ko'rsatgani aniqlandi [6].

Finlyandiya tajribasi: Finlyandiyada har bir maktabda maxsus ta'lim mutaxassislari ishlaydi. Ular o'qituvchilar bilan hamkorlikda har bir bola uchun shaxsiy o'qish rejasi tayyorlaydi. Bu tizim Finlyandiyaning dunyo ta'lim sistemasi reytingida yuqori o'rinni egallashiga yordam berdi.

O'zbekiston tajribasi: O'zbekiston Respublikasida 2019-yilda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha milliy dastur qabul qilindi. Toshkent, Samarqand va boshqa shaharlarda inklyuziv maktab-gimnaziyalar va o'quv markazlari tashkil etildi. Bu muassasalarda tiflopedagoglar, psixologlar, logopedlar va boshqa mutaxassislar ishlaydi. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda 150 dan ortiq inklyuziv ta'lim muassasasi faoliyat ko'rsatmoqda [7].

O'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar:

Darsni differensiallash: Bir xil mavzu bo'yicha turli qiyinlik darajasiga ega vazifalar tayyorlash.

Guruhlarda ishlash: Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarni sog'lom o'quvchilar bilan guruhlarga kiritish.

Kommunikatsiya: Ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan doimiy aloqada bo'lish.

Texnologiya qo'llash: Adaptiv texnologiyalar va raqamli resurslardan foydalanish.

Inklyuziv ta'lim — bu nafaqat alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning huquqi, balki barcha o'quvchilarning bir-birini qabul qilish va xilma-xillikni hurmat qilishni o'rganishining zaruriy shartidir. Dunyo bo'ylab tajribalar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim barcha bolalarning akademik, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Milliy sathda tavsiyalar:

Inklyuziv ta'lim bo'yicha qonun-qoidalarni takomillashtirish va ularning amalga oshirilishini nazorat qilish.

O'qituvchilarni inklyuziv ta'lim bo'yicha tayyorlash va qayta tayyorlashga investitsiyalarni oshirish.

Maktab muhitini alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar uchun qulay qilish (rampa, ixtisoslashtirilgan xona va vositalar).

Ota-onalar va jamiyatni ma'lumot berish va ularni jarayonga jalb etish.

Shaxsiy ta'lim rejalarini yaratish va inklyuziv ta'lim bo'yicha statistik ma'lumotlarni yig'ish.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim — bu ko'p yil davom etadigan jarayon bo'lib, u jamiyatning tayyorligi, maxsus ta'lim mutaxassislarining mavjudligi va ta'lim tizimining to'liq o'zgarishini talab qiladi. Ammo bu sa'y-harakatlar dolzarb bo'lib, barcha bolalarning o'z potentsialini rivojlantirishiga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. (2006). Nogironlarning huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi. UN.
2. UNESCO. (1994). Salamanka deklaratsiyasi va harakatlar dasturi. UNESCO Publishing.
3. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bolalar Fondiga (UNICEF). (2021). Dunyo bo'ylab ta'lim va nogironlik. UNICEF Report.
4. Hehir, T., & Latus, T. (2010). Inklyuziv ta'lim: Hamma bolalar uchun maktab. Harvard Education Press.

5. OECD. (2019). Ta'limda inklyuziya: O'quvchilarning ta'limi va rivojlanishi. OECD Publishing.
6. Ministry of Education, Republic of Croatia. (2007). Xorvatiyada inklyuziv ta'lim: Qayta tashkil etish va rivojlanish. Croatian Government Report.
7. O'zbekiston Respublikasining Xalq ta'limi Vazirligi. (2019). Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish milliy dasturi. Toshkent: Xalq ta'limi Vazirligi.